

Estrasburgo, 21 de setiembre de 2005
ECRML(2005) 4

Carta Europea de les Llingües Rexonales o Minoritaries

APLICACIÓN DE LA CARTA N'ESPAÑA

Ciclu Inicial de Control

- A. Informe del Comité d'Espertos y Espertes sobre la Carta**
- B. Recomendación del Comité de Ministros y Ministres del Conseyu d'Europa n'aplicación de la Carta d'España**

La Carta Europea de les llingües rexonales o minoritaries tien un mecanismu de control pa evaluar el mou en que la Carta s'aplica nun Estáu Parte, col envís de formular consejos, cuando faiga falta, pa la introducción de meyores na llexislación, política y práutiques d'esi Estáu. L'elementu central d'esti procedimientu ye'l Comité d'Espertos y Espertes, establecíu acordies col artículu 17 de la Carta. El so primer oxetivu ye examinar la situación real de les llingües rexonales o minoritaries nel Estáu Parte, informar al Comité de Ministros y Ministres de la so evaluación del cumplimientu de los compromisos pautaos por esi Estáu, y cuando seya conveniente, afalalu p'aumentar, pasu ente pasu, el so grau de compromisu.

Pa facilitar esta xera, el Comité de Ministros y Ministres dispunxo, acordies col párrafu 1 del artículu 15, d'un esquema pa los informes periódicos que tou Estáu Parte tien que someter al Secretariu Xeneral pal so esame. L'informe publicarálul gobiernu de que se trate. Esti esquema desixe al Estáu informar de l'aplicación concreta de la Carta, de la política xeneral establecida pa les llingües protexíes d'alcuertu cola so Parte II y, más en concreto, de toles midíes adoptaes pa mirar pola aplicación de les disposiciones escoyíes pa cada llingua protexida pola Parte III de la Carta. La primer xera, poro, que tien que ver col Comité ye examinar la información recoyida nel informe periódicu en rellación con toles llingües rexonales o minoritaries pertinentes que se falen nel territoriu del Estáu en cuestión.

El papel del Comité ye evaluar les lleis, la normativa y la práutica real aplicaes en cada Estáu no tocante a les sos llingües rexonales o minoritaries. Tien establecíu los sos métodos de trabayu en consecuencia. El Comité tien información de les autoridaes respeutives y de fontes independientes dientro l'Estáu, col envís d'obtener una visión xeneral equitativa y oxetiva de la situación llingüística real. En faciendo un esame preliminar d'un informe periódicu y si-y abulta necesario, el Comité presenta una serie d'entruques a la Parte interesada sobre cuestiones que-y paecen poco clares o non especificaes abondo nel informe propiamente dicho. Esti procedimientu escritu suel dir tres d'una visita *in situ* d'una delegación del Comité al Estáu en cuestión. Na visita, la delegación entrevístase con organismos y asociaciones con un llabor que ta bien rellacionada col usu de les llingües pertinentes y celebra consultes coles autoridaes tocante a asuntos que señalaren a la so atención.

En terminando esti procesu, el Comité d'Espertos y Espertes aprueba'l so propiu informe que se presenta al Comité de Ministros y Ministres xunto con propuestas pa recomendaciones qu'esti últimu diba poder presentar, si-y paeciére afayadizo, a la Parte interesada.

ÍNDIZ

A. Informe del Comité d'Espertos y Espertes sobre l'aplicación de la Carta n'España.....4

Capítulu 1

Antecedentes y cuestiones xenerales/preliminares.....4

- 1.1 Entamu.....4
- 1.2 El llabor del Comité d'Espertos y Espertes.....4
- 1.3 Presentación de les llingües rexonales o minoritaries n'España.....5
- 1.4 Cuestiones xenerales vinientes de la evaluación del informe..... 12
- 1.5 Cuestión d'entamu tocante a Instrumentu de Ratificación y en particular a la protección del euskera en Navarra.....14
- 1.6 Llingües rexonales o minoritaries non mentaes nel Instrumentu de Ratificación.....17

Capítulu 2

Evaluación del Comité d'Espertos y Espertes al rodiu les Partes II y III de la Carta.....18

- 2.1 Evaluación de la Parte II de la Carta..... 18
- 2.2 *Evaluación de la Parte III de la Carta*

Estos apartaos nun tán nesta torna por nun facer referencia a la situación de la nuestra llingua, falen de les llingües oficiales d'España

- 2.2.1. *Evaluación de l'aplicación de la Parte III a la llingua catalana en Cataluña*
- 2.2.2. *L'euskera na fastera vascófona de Navarra*
- 2.2.3. *Evaluación de l'aplicación de la Parte III a la llingua vasca nel País Vascu*
- 2.2.4. *Evaluación de l'aplicación de la Parte III a la llingua catalana nes Isles Baleares*
- 2.2.5. *Evaluación de l'aplicación de la Parte III a la llingua valenciana en Valencia*
- 2.2.6. *Evaluación de l'aplicación de la Parte III a la llingua gallega*

Capítulu 3

Conclusiones

Anexu I

Instrumentu de ratificación

Anexu II

Comentarios formulaos pol Gobiernu español

B. Recomendación del Comité de Ministros y Ministres del Conseyu d'Europa al rodiu l'aplicación de la Carta n'España.

A. Informe del Comité d'Espertos y Espertes sobre l'aplicación de la Carta n'España

Aprobáu pol Comité d'Espertos y Espertes el 8 d'abril de 2005 y presentáu pol Comité de Ministros y Ministres del Conseyu d'Europa acordies col artículu 16 de la Carta.

Capítulu 1- Antecedentes y cuestiones xenerales/preliminares

1.1.- Entamu

- 1- España suscribió la Carta europea de les llingües rexonales o minoritaries (d'equí pa en delante "la Carta") el 5 de payares de 1992 y ratificóla'l 9 d'abril de 2001. La Carta entró en vigor n'España'l 1 d'agostu de 2001.
- 2- L'instrumentu de Ratificación especificase nel anexu I d'esti informe.
- 3- Acordies col párrafu 1 del artículu 15 de la Carta, l'informe periódicu inicial de l'aplicación de la Carta n'España presentóse'l 23 de setiembre de 2002.

1.2.- El llabor del comité d'Espertos y Espertes

- 4- En pasando un esame preliminar del informe fechu pol Comité d'Espertos y Espertes, ellaboróse un cuestionariu que se presentó a les autoridaes españóles. Al entamu previósese una visita *in situ* a España en mayu de 2003. Sicasí por cuenta de dalgunos aplazamientos por motivos ayenos al Comité d'Espertos y Espertes, la visita fízose al final en mayu de 2004. La delegación del Comité d'Espertos y Espertes visitó Pamplona/Iruña, Vitoria/Gasteiz, Bilbao/Bilbo, Uviéu y Madrid. Les xuntes tuvieron llugar con representantes de la llingua vasca, asturiana, gallega, catalana y valenciana, incluyendo ONGs, políticos/es, periodistes y pedagogos/es. En Pamplona/Iruña, la delegación entrevistóse con representantes d'esta Comunidá Autónoma, como tamién coles autoridaes xudiciales de Navarra. En Vitoria/Gasteiz, la delegación axuntóse tamién colos/es representantes del Gobiernu del País Vascu y coles autoridaes xudiciales de Bilbao/Bilbo establecís nesta Comunidá Autónoma.
- 5- El Comité d'Espertos y Espertes recibió bien de comentarios ya información axunta de la xente representante de los falantes, organizaciones non gubernamentales y xente esperto independiente d'España. Esta información foi mui amañososa pa evaluar l'aplicación de la Carta, polo qu'al Comité d'Espertos y Espertes prestaría-y dar les gracies a estes organizaciones poles sos aportaciones y la so activa participación nel procesu de control.

- 6- Acordies col párrafu 4 del artículu 16 de la Carta, el Comité d'Espertos y Espertes ellaboró una llista de propuestas xenerales pa la ellaboración de consejos que'l Comité de Ministros y Ministres pue tresmitir a España, si-y paez afayadizo. Amás, nel gruesu del informe formuláronse observaciones más detallaes cuando se consideren rexonales o minoritaries.
- 7- Esti informe básase na situación política y xudírica que prevalecía cuando la Carta entró en vigor n'España (agostu de 2001), na información presentada pol Gobiernu español al Conseyu d'Europa nel so informe periódicu inicial (setiembre de 2002) na información axunta apurrada pol Gobiernu nuna fase posterior y n'otres informaciones obteníes pol Comité d'Espertos y Espertes como se tien mentao enriba. L'informe adoptóse'l 8 d'abril de 2005.

1.3.- Presentación de la situación de les llingües rexonales o minoritaries n'España

Información preliminar

- 8- La España moderna ye'l resultáu de la xuntura, por munchos y estremaos motivos, de dellos reinos y principaos. Nel sieglu XVIII, y en particular nel XIX, surdieron distintes tendencies pola descentralización de la estructura política. Siguiendo'l sistema de departamentos afitáu en Francia, España xebróse en 50 provincias (aunque, per dalgún tiempu, caltuviaéronse unidaes territoriales particulares, los *territorios forales*, nes provincias vasques; véase tamién el par. 21 más p'abaxo)
- 9- Na segunda metá del sieglu XIX surdió un creciente romanticismu rexonal, cultural y lliterariu, tamién nes rexones onde se falaba una llingua vernácula. Al mesmu tiempu, surdió un deséu de reconocencia social y cultural de les entidaes específiques de los territorios interesaos qu'activó un procesu pal afitamientu d'una nueva y distinta organización territorial. Les batalles polítiques y, sobre manera, les guerres civiles de los sieglos XIX y XX torgaron l'armoniosa converxencia d'ambes postures.
- 10-Na Segunda República española (1931-1936), el Parlamentu Español aprobó un Estatutu d'Autonomía pa Cataluña y Euskadi n'ochobre de 1936. En Galicia'l procesu nun se zarró dafechu por cuenta de los tráxicos sucesos de la Guerra Civil 1936-1939.
- 11-El réxime de Franco ye a les clares una brutal interrupción del entamu d'esi procesu de reconocencia y usu de les llingües tradicionales rexonales o minoritaries n'España. Prohibióse falar en públicu estes llingües, quemáronse llibros escritos nelles y esboriáronse los nomes rexonales de la toponimia y los rexistros civiles. Les oficinas d'imprenta foron oxetu d'una espantible censura. Munchos escritores y artistes que falaben una llingua rexonal o minoritaria decidieron exiliase.

- 12-En munchos años, les llingües rexonales o minoritaries namás se falaron en casa. Dempués de la muerte de Franco'l 20 de payares de 1975 y la restauración de la democracia n'España gracias a la Constitución de 1978, la metá de la población española naciera dempués de 1939 y pa toa una xeneración l'emplegu de les llingües rexonales o minoritaries llendóse al ámbitu llocal, anque al entamu de los 70 estes llingües comenciáren a utilizase de nueves na esfera pública (En particular, al aprobáse la enseñanza d'estes llingües n'escuelas privaes).
- 13-Acordies cola Constitución de 1978, llanzóse un procesu que conduxo a la creación de 17 Comunidaes Autónomes colos sos propios estatutos d'autonomía y a la reconocencia oficial de les más de les llingües rexonales o minoritaries falaes n'España.

El Vascu o Euskera

- 14-El vascu ye una de les llingües más antigües falaes n'Europa. La población orixinal, los/les vascones, de los que vien el nome "vascuence" y otres tribus rellacionaes yá vivíen entrambos llaos de Los Pirineos enantes del espardimientu indoeuropéu. Los raigaños del euskera siguen ensin tar claros. Les pruebas toponímiques señalen qu'al entamu se falaba nuna zona bien estensa a dambos llaos de Los Pirineos.
- 15-La peculiar coesistencia ente les poblaciones vasques y la colonización romana permitió a los primeros caltener la llingua. Les poblaciones vasques emprimaron a cristianizase ente'l sieglu III y el sieglu V pente medies del vascuence. Del sieglu VIII al sieglu XI, los/les vascos/es, n'estableciendo'l Reinu de Pamplona/Iruña, resistieron l'espardimientu árabe que llegara a la mayor parte del territoriu d'anguaño.
- 16-Al final del sieglu X, el Reinu de Pamplona/Iruña convirtiérase nel Reinu de Navarra. Anque les llendes del reinu cambiaron col tiempu, esparidióse per una gran parte de lo qu'anguaño ye la Comunidá Autónoma Vasca, Navarra y la parte francesa de Navarra.
- 17-Na Edá Media, l'euskera yera la llingua usada na vida de tolos díes pola mayor parte de la población en tol territoriu del Reinu de Navarra, cola posible esceición de la Ribera. Sicasí, les families aristócrates siguíen utilizando'l llatín, que tamién yera la llingua escrita emplegada en particular pa los textos oficiales de l'Alministración, la Xusticia y la llesia, mesmo que pasaba en munchos reinos europeos daquella dómina. Más tarde, el llatín falao ente les capes más altes de la sociedá evolucionó hasta convertise nuna llingua específica de Navarra (el navarru romance).
- 18-Ente los siglos XIII y XIV, les tres provincies qu'anguaño constitúin la Comunidá Autónoma Vasca axuntáronse a la Corona de Castiella. Dende entós, nos principales centros urbanos d'esta zona de Castiella, l'euskera convirtióse na primer llingua de referencia na esfera pública y sustituyó al

l'latín como llingua de l'Alministración. Esto debióse, d'un llau, a la so adopción poles élites dominantes y d'otra, a la presión exercida sobre manera nos órganos representativos, col envís d'escluyir o marxinar al euskera. Sicasí, esti últimu siguió falándose nes esferes pública y alministrativa de los centros más pequeños.

19-Nel 1512, Castiella tomó'l control de toa Navarra. Dellos años dempués, renuncióse a lo qu'anguaño ye la parte francesa de Navarra. D'aquella, el "navarru romance", que na so evolución averárase cada vez más al castellanu, convirtiérase na llingua de l'Alministración en Pamplona/Iruña. Sicasí, el vascuence siguió falándose nel día a día, asina como a nivel llocal nes esferes pública y alministrativa.

20-Nes sos rellaciones cola población, en particular nel catecismu, la ilesia siguió usando l'euskera. El primer llibru en vascuence publicóse en 1545, pero los temas relixosos siguieron predominando munchu tiempu na lliteratura vasca. De fechu, un númberu curiosu de testos escritos n'euskera nos sieglos XVI, XVII y XVIII veníen del clérigu, y los archivos relixosos de la diócesis y de la catedral de Pamplona/Iruña, por exemplu, constitúin fontes importantes de documentos históricos n'euskera.

21-Los territorios que güei pertenecen a la Comunidá Autónoma Vasca y Navarra caltuvieron estremaos derechos conocíos como fueros, ello ye, vezos llocales que la Corona de Castiella se comprometió a respetar. Nel sieglu XIX, estos derechos tradicionales sustituyéronse o aboliéronse nes guerres carlistes.

22-Col pasu'l tiempu, l'usu del euskera esperimentó un retrocesu, sobre manera nos principales centros urbanos y nel sur de Navarra masque sobrevivió en delles rexones ente una gran parte de la población. Anque los datos nun seyan los mesmos nes distintes fontes, incluso les cifres menos altes indiquen qu'en Pamplona/Iruña, por exemplu, la xente vascofalante representa'l 25% en 1863 y el 14% en 1935, xusto enantes d'españar la Guerra Civil de 1936 a 1939¹.

23-Según los datos de 1998 apurríos pol Gobiernu Español, polo menos el 20% de la población del País Vascu (qu'en 2001 subía a 2.101.478 persones) y el 16% de la población de Navarra (qu'en 2001 subía a 556.223 persones) entienden y falen vascu.

El catalán

24-El catalán ye una llingua romance qu'entamó a estremase del llatín al rodiu'l sieglu X.

¹ Estos datos puen consultase nel sitiu Web del Gobiernu de Navarra: www.navarra.es/Educación/Dirección General de Universidades y Política Lingüística/El Vascuence en Navarra/Retroceso del vascuence en Navarra.

- 25-Los condaos catalanes xuntáronse al Reinu d'Aragón nel sieglu XII, pero caltuvieron la so autonomía. El catalán apaeció per primer vegada en documentos escritos na segunda metá del sieglu XII.
- 26-Nos sieglos XIII y XIV, los condes catalanes desenvolvieron una política d'expansión nel Mediterraneu y, nesti periodu, el Reinu d'Aragón enancháu (incluyida Cataluña) afitó'l so predominiu nel Mediterraneu occidental. En particular, al final de la dominación árabe nel sieglu XIII, les Islles Baleares integráronse na xuntanza aragonesa-catalana, y el catalán expandióse rápido nelles.
- 27-El Reinu d'Aragón amplió xuntóse sucesivamente al Reinu de Valencia, Sicilia, Cerdeña y Nápoles. Nel sieglu XIII, Murcia tamién tuvo baxo'l so dominiu.
- 28-Nel sieglu XIII, el catalán tuvo a la so primer gran figura lliteraria: Ramón Llull, qu'en realidá yera un escritor y filósofu balear. El sieglu XV describióse como'l Sieglu d'Oru de la lliteratura catalana. Tres caer la dinastía catalana d'Aragón en 1410 y la elección del rei de Castiella, Fernando I'l Xustu, Cataluña, como'l Reinu d'Aragón, xuntóse a Castiella a fines del sieglu XV.
- 29-Cola Guerra de Socesión (1705-1715), Felipe V finó con toles instituciones autónomes en Cataluña y les Islles Baleares (como pasó n'Aragón y Valencia), desendolcó lleis castellanes y llendó l'emplegu del catalán en delles estayes de la vida pública.
- 30-Nel sieglu XIX, entamóse una fase de recuperación cultural y económica, y foi la dómina de la renacencia cultural, conocida como "Renaixença". Nestos años el catalán tamién tuvo una renacencia nes Islles Baleares, onde los/les habitantes entovía calteníen la llingua.
- 31-Acordies colos datos de 1998 apurríos pol Gobiernu español, al menos el 79% de la población catalana (qu'en 2001 yera de 6.361.365 persones) y el 72% de la población de les Islles Baleares (qu'en 2001 yera de 878.627 persones) entienden y falen catalán.
- 32-Acordies col informe periódicu inicial, el catalán fálase tamién na rexón d'Aragón que llenda con Cataluña, conocida como la Franxa de Poniente. Fálase en toa o en parte d'estes seis comarques: Ribagorza, la Litera y Baxo Cinca, na provincia d'Huesca; Caspe, na provincia de Zaragoza; y Baxo Aragón y Matarraña, na provincia de Teruel. Calcúlase qu'en 83 de los 107 conceyos asitiaos nestes zones se fala catalán y que 40.000 de los/les sos 65.000 habitantes lu falen.

El valencianu

- 33-Nel marcu del fin de la dominación árabe, nel sieglu XIII, Jaime I d'Aragón xuntóse al Reinu de Valencia pa enanchar el Reinu d'Aragón, incluyies Cataluña y les Islles Baleares (véase'l párrafu 27 más enriba).

- 34-Sicasí, el Reinu de Valencia caltuvo la so propia llingua, nomada valencianu. Al final del sieglu XV, escritores como Joan Esteve y Jerónimo Amiguet afirmaron que'l valencianu yera la llingua nativa de Valencia. Del mesmu mou, nos sieglos XVII y XVIII, el términu “valencianu” emplegóse bien de vueltes.
- 35-Pesie la continua penetración castellana tres la xuntanza de Valencia cola Corona de Castiella (véase'l párrafu 33 más enriba), el valencianu caltuvo la llingua nativa y diaria de gran parte de la población, en particular na costa de Valencia.
- 36-Les carauterístiques lléxiques y gramaticales de la llingua valenciana nun s'estremen muncho de les del catalán. L'Academia Valenciana de la Llingua reconoz que'l valencianu formó parte del mesmu sistema llingüísticu emplegáu tres la so incorporación a la Corona d'Aragón que se falaben nos territorios que vienen darréu: Cataluña, Islles Baleares, Principáu d'Andorra, la Fastera oriental aragonesa, la ciudá d'Alguer en Cerdeña y el territoriu qu'anguaño ye'l departamentu francés “Pyrénées-Orientales”. L'Academia Valenciana de la Llingua dexa perafitao que'l nome dau a la llingua en Valencia, ye dicir, “valencianu”, supón un elementu de diferenciación de la identidá valenciana d'hai cuanta yá, y avera la so situación a la esistente ente'l portugués y el brasileñu.
- 37-El valencianu fálase sobre too nes zones costeres más poblaes (véanse tamién los párrafos 102-104 más p'abaxo).
- 38-Acordies colos datos de 1998 apurríos pol Gobiernu español, polo menos el 56% de la población de la Comunidá de Valencia (qu'en 2001 yera de 4.202.608 persones) entiende y fala valencianu.

El gallegu

- 39-El gallegu vien del llatín, que s'introduxere nes fasteres montañoses d'España noroccidental na dómina del imperiu romanu. Caltúvose mui vanceyáu al llatín, incluso enantes de la llegada de los “gallaecis”, un pueblu celta que s'asitió nesta rexón más o menos nel sieglu V a.C. y del que vien el so nome.
- 40-Dende'l sieglu XII, el gallegu falóse tanto nel norte como nel sur de la histórica Galicia (territorios qu'anguaño correspuenden a Galicia y al norte de Portugal, respetivamente). La lliteratura gallega desendolcóse nuna fase temprana y medró abondo nel sieglu XIII.
- 41-Ensin embargo, esti territoriu nun algamó una identidá política bien definida y, nel 1139, el Reinu de Portugal esparrió'l so dominiu peles llendes d'España y Portugal. Nel sieglu XV, los cabezaleros portugueses yá nun falaben de la llingua gallega, sinón que camudaron esti términu por portuguesa, llingua a la que'l gallegu entavía ta averáu.

- 42-Nos sieglos siguientes, la influencia de Castiella na parte de Galicia qu'entós pertenecía a España aumentó enforma. La nobleza llocal valió-y a Castiella, y el castellanu entamó a falase sistemáticamente na alministración. Poro, el gallegu dexó d'emplegase na estaya pública y usóse namás na estaya fundamentalmente popular. Del sieglu XVI al sieglu XVII, l'emplegu del gallegu escritu cayó abondo pol complexu d'inferioridá qu'algamó frente al castellanu, pesie ser emplegáu na vida cotidiana por una parte curiosa de la población. Esta llingua tuvo namás otra renacencia nel sieglu XIX.
- 43-Acordies colos datos de 1998 apurríos pol Gobiernu español, polo menos el 89% de la población de Galicia (qu'en 2001 yeren 2.732.926 persones) entiende y fala gallegu.
- 44-Según la información adicional apurrída pol Gobiernu español, la llingua gallega namás se fala en dellos centros de la parte noroccidental de la provincia de Lleón, que llenda con Galicia. En particular, nel distritu del Bierzo, el gallegu fálenlu unes 22.000 persones en delles zones rurales. Acordies con un *atlas* espublizáu pol Institutu d'Estudios del Bierzo, la población de llingua gallega concéntrase sobre too en Vega de Valcarce (844 habitantes), Barxas (368 habitantes), Trabadelo (532 habitantes), Oencia (457 habitantes), Sobrado (521 habitantes) y Puente de Domingo Flórez (1.930 habitantes). El Gobiernu español reconoz qu'hai un enfotu renováu nel gallegu nestes zones, lo qu'en parte se debe a los programes de televisión en gallegu que lleguen de Galicia.
- 45-Del mesmu mou, n'Asturies fábase una variante del gallegu (el gallego-asturianu). Les autoridaes competentes describieron el gallego-asturianu al Comité d'Espertos y Espertes como una llingua que pertenez a la rama llingüística gallego-portuguesa. Dellos/es llingüistes refiérense a esta llingua como gallegu en transición hacia l'asturianu. Fálase na fastera occidental d'Asturies, na zona comprendida ente los ríos Navia y Eo. Esti territoriu, fundamentalmente rural, tien unos 40.000 habitantes.

L'asturianu (bable)

- 46-L'asturianu (o bable) ye una llingua romance que caltién los sos raigaños llatinos, pesie que'l territoriu fuera conquistáu polos árabes al entamu del sieglu VIII y se convirtiera entós nun requexu pa los pueblos visigodos. Los visigodos fundaron un reinu cristianu nel añu 718, que nel sieglu X convertiríase nel Reinu de Lleón.
- 47-Los primeros documentos en bable/asturianu daten del sieglu XII y dende'l sieglu XIII'l bable/asturianu tamién tuvo presente nos testos xurídicos y lliterarios. Ensin embargo, la influencia de Castiella medró rápido, primero na fastera oriental d'Asturies y llueu pal Sur. El Reinu de Lleón y el Reinu de Castiella xuntáronse nel sieglu XIV (dende 1388, l'herederu al tronu español lleva'l títulu "Príncipe d'Asturies") y el castellanu convirtióse na llingua de

l'Alministración. Entós, el bable/asturianu desapareció de los documentos oficiales.

48-Nos sieglos siguientes el bable/asturianu sobrevivió sobre too al traviés de la tresmisión oral. Ensin embargo, nel sieglu XVII surdió una lliteratura asturiana moderna (en particular gracies a los poemas d'Antón de Marirreguera, "Pleitu ente Uviéu y Mérida", escritos en 1639). En 1788, el primer diccionariu en bable/asturianu foi escritu por Carlos González de Posada. Na primer metá del sieglu XIX, la poesía y el teatru fueron les formes lliteraries más habituales. La normalización del bable/asturianu comenció col movimientu "Surdimientu" nel 1973-1974.

L'aragonés (fabla)

49-L'aragonés (fabla) ye una llingua qu'evolucionó del llatín vulgar. Hai delles pruebes de la esistencia d'esta llingua dende'l sieglu VIII, y les primeres pallabres escrites nella son del sieglu X.

50-Na Edá Media, esta llingua emplególa l'Alministración del Reinu d'Aragón, asina como los abogaos pa trescripciones xurídiques (los fueros d'Aragón) y los escritores de cróniques históriques. Les primeres manifestaciones lliteraries daten del sieglu XII col comentariu del obispu d'Huesca tocante a los fueros d'Aragón. El territoriu d'Aragón tuvo mayor estensión na segunda metá del sieglu XIII y nel sieglu XIV.

51-Al final del sieglu XV, el Reinu d'Aragón y el Reinu de Castiella xuniéronse (véase'l párrafu 28 más enriba). Nel sieglu XVI, l'aragonés entamó a decaye y perder dulces prestixu. Nun yera yá una llingua escrita, y namás se falaba na casa. La llingua aragonesa sobrevivió fundamentalmente nel entornu rural.

52-La llingua tuvo una nueva renacencia nel sieglu XIX, y apaeció entós el primer diccionariu aragonés-castellanu. Sicasí, esta renacencia llingüística y cultural nun fizo qu'esta llingua s'emplegara más. Anguaño, l'aragonés fálalu principalmente la xente más vieyo del Altu Aragón, sobre too nes zones rurales y nes aldees pequeñes. poro, nos últimos años, dellos grupos de mozos y moces de dalgunos centros urbanos d'Aragón tán amosando'l so enfotu en deprender la llingua.

L'aranés

53-L'informe periódicu inicial diz que l'aranés, llingua fonderamente venceyada al gascón, ye una variedá de la llingua occitana falada nel Valle d'Arán, un distritu de la provincia de Lleida/Lérida, en Cataluña, qu'abarca 620 km² y cuenta con nueve conceyos. Acordies col censu de 2001, la población total de la rexón ye de 7.938 persones, de les que'l 55% entiende y fala la llingua, el 16% entiéndela y lléela, y el 9% tamién la escribe.

El portugués n'Estremadura

54-Acordies cola información adicional apurrída pol Gobiernu español, el portugués fálase entovía n'Olivenza (10.827 habitantes), ciudá que se-y dio finalmente a España en 1801. Esta ciudá pertenez a la Comunidá Autónoma d'Estremadura.

El bereber na Ciudá Autónoma de Melilla

55-Acordies cola información adicional apurrída pol Gobiernu español, una población minoritaria de la ciudá de Melilla, aproximadamente'l 25%, fala un dialeutu del bereber (el "chelha").

L'árabe na Ciudá Autónoma de Ceuta

56-Acordies cola información adicional apurrída pol Gobiernu español, una parte de la población d'esta ciudá fala árabe, pesie que nun ye fácil dixebrar les persones de llingua árabe de les persones que vienen de Ceuta.

Romaní

57-Los romanís tuvieron presentes n'España dende principios del sieglu XV y contribuyeron abondo a delles de les carauterístiques distintives de la cultura española, en particular no que cinca a la música, la danza y la lliteratura.

58-Según l'informe periódicu inicial, menos de 100 persones falen entovía romaní n'España. Acordies cola información adicional apurrída al Comité d'Espertos y Espertes, el Gobiernu español tamién señaló que 4.000 persones falaben una llingua distinta nomada "caló". Ensin embargo, d'otres informaciones recoyíes pol comité d'Espertos y Espertes despréndise que, en realidá, el romaní paez que s'emplega menos n'España pesie de los 450.000 romanís que siguen viviendo nesti país –la metá d'ellos na rexón d'Andalucía-.

1.4.- Cuestiones xenerales vinientes de la evaluación del informe

59-Una cuestión xeneral fai referencia a la estaya de desendolque del Instrumentu de Ratificación español. Nel puntu 1.5. que vien darréu tócase'l mou en que l'Instrumentu de Ratificación paez movese respetu la estaya d'aplicación territorial de los compromisos previstos na Parte III.

60-Respetu a la cuestión d'identificar les llingües mentaes na Parte III de la Carta, el Comité d'Espertos y Espertes señala que nel primer párrafu de la

declaración axuntada al Instrumentu de Ratificación afítase que: “a los efeutos previstos nos artículos mentaos”, ye dicir, los artículos de la Parte III de la Carta numberaos esplicitamente nel tercer párrafu de la declaración, considérense llingües rexonales o minoritaries les llingües reconocíes como llingües oficiales nos Estatutos d'Autonomía del País Vascu, Cataluña, Islles Baleares, Valencia y Navarra. Nel segundu párrafu de la declaración señálase entós que “(...) España declara, a los mesmos efeutos, que tamién s'entiende por llingües rexonales o minoritaries les que los Estatutos d'Autonomía protexen y amporen nos territorios onde se falen tradicionalmente”. Estes llingües son el bable/asturianu, el gallego-asturianu, l'aragonés (“fabla”), el catalán d'Aragón y l'aranés. La espresión “a los mesmos efeutos” paez suxerir d'entamu que los propósitos equí son los mesmos que los mentaos nel primer párrafu, ye dicir, con respetu a los artículos de la parte III que s'amuesen esplicitamente na declaración. Esto paez suponer qu'estes llingües tán enforma protexíes poles disposiciones recoyíes nel primer párrafu. Sicasí, el tercer párrafu de la declaración revisa esta interpretación aparente, al afirmar que les disposiciones de la Parte III numberaes na declaración desendolcaránse sobre les llingües mentaes nel primer párrafu, ye dicir, sólo aquellos reconocíes como llingües oficiales polos Estatutos d'Autonomía de les Comunidaes Autónomes mentaes. D'una llectura combinada de los tres primeros párrafos de la declaración despréndise que les llingües mentaes nel segundu párrafu namás paecen tar amparaes poles disposiciones recoyíes na Parte II de la Carta.

61-Sicasí, la declaración anexa al Instrumentu de Ratificación contién una cláusula adicional y final, na que se declara que toes aquellos disposiciones de la Parte III de la Carta que puean razonablemente aplicase acordies colos oxetivos y principios afitaos nel artículo 7, desendolcáronse a les llingües mentaes nel segundu párrafu, ye dicir, a aquellos que namás tán amparaes pola Parte II de la Carta. Ensin embargo, dao que les autoridaes españoles nun punxeron un mínimu de 35 párrafos o apartaos na Parte III, como ta estipulao nel párrafu II de la Carta, estes llingües siguen tando protexíes namás que pola Parte II. Poro, al evaluar el grau de cumplimientu del artículo 7 (Parte II) con respetu a estes llingües, el Comité d'Espertos y Espertes tomará namás en consideranza, según proceda, la información apurrída poles autoridaes españoles con respetu a delles disposiciones de la Parte III, pero en realidá nun evaluará'l cumplimientu d'estes últimes.

62-Otra cuestión refiérse a les distintes torgues, alloñaes del control del Comité d'Espertos y Espertes, que retrasaron muncho esti primer procesu de control n'España (véase'l párrafu 4 más enriba). La visita *in situ* fízose finalmente, y la cooperación coles autoridaes españoles foi perbona nesti contestu, pero'l Comité d'Espertos y Espertes confía en facer otres visites de control con más tranquilidad.

63-Otra torga foi'l métodu básicu adoptáu pol Gobiernu español al apurrir información al Comité d'Espertos y Espertes. Bona parte de la información apurrída, en particular nel informe periódicu d'entamu, ye, de fecho, de calter formal y fai referencia al marcu normativu formal, pero non a la práutica. Una torga adicional foi que, en dellos casos, el Gobiernu español

fizo comentarios xenerales de distintes iniciatives entamaes al tiempu, en llugar de centrarse en comentar específicamente l'éxitu de caúna d'elles. En dellos casos, les torgues mentaes nun dexaron al Comité d'Espertos y Espertes que llegaren a una conclusión. Anímase a les autoridaes españoles a tener en cuenta estes observaciones al desendolcar el próximu informe periódicu y a seguir facilitando la próxima visita de control.

1.5.- Cuestión d'entamu tocante al Instrumentu de Ratificación y en particular a la protección del euskera en Navarra.

64-Como yá se dixera enantes (véase'l párrafu 60), la declaración anexa al Instrumentu de Ratificación español diz como vien darréu:

“España declara que, a los efeutos previstos nos mentaos artículos, entiéndese por llingües rexonales o minoritarias les llingües reconocíes como oficiales nos Estatutos d'Autonomía de les Comunidaes Autónomes del País Vascu, Cataluña, Islles Baleares, Galicia, Valencia y Navarra.

Del mesmu mou, España declara, a los mesmos efeutos, que tamién s'entiende por llingües rexonales o minoritarias les que los Estaos d'Autonomía protexen y amporen nos territorios onde tradicionalmente se falen.

A les llingües mentaes nel párrafu primeru aplicaránse les disposiciones de la Parte III de la Carta que s'indiquen darréu.

(...)”

65-Les llingües que quieren amparase cola Parte III paecen ser les que se definen como llingües cooficiales polos Estatutos de les Comunidaes Autónomes nes que se falen (véase'l párrafu 60 más enriba). Ensin embargo, la estaya d'aplicación territorial de la protección ufiertada acordies cola Parte III pue nun ser nidia cuando la llingua namás se considere cooficial nuna parte del territoriu de la Comunidá Autónoma en cuestión. Ésti ye, en particular, el casu de Navarra.

66-L'artículu 9 de la Llei Orgánica 13/1982 de Reintegración y Ameyoramientu del Réxime Foral de Navarra diz como vien darréu:

1. El castellanu ye la llingua oficial de Navarra.
2. El vascuence tien que tener tamién el calter de llingua oficial nes zones vascofalantes de Navarra.

Una llei foral tien que determinar estes fasteres, tien que regular l'usu oficial del vascuence y, nel marcu de la llexislación xeneral del Estáu, tien qu'ordenar l'enseñu d'esta llingua.”

67-La Llei Foral 18/1986 de 15 d'avientu, aprobada pol Parlatmentu de Navarra, identifica la fastera norte de la comunidá como "vascófona". La fastera central defínese como "mesta", y la fastera sur defínese como "non vascófona".

68-Acordies coles disposiciones enriba mentaes, l'Instrumentu de Ratificación español podría interpretase nel sentíu de que, dau que'l vascuence en Navarra namás ye cooficial na zona vascófona, los compromisos entamaos por España tocantes a lo previsto na Parte III de la Carta namás afeutan a esa parte de Navarra. Les autoridaes españoles paecen seguir esta interpretación. Partiendo d'esto, el Comité d'Espertos y Espertes considera qu'hai una cuestión importante no que cinca a la categoría de llingua vasca en consonancia cola Carta na zona mesta. Según les estadístiques que tien el Comité d'Espertos y Espertes, nesa zona 17.513 persones son bilingües (ye dicir, el 5,7% de tola población d'esa zona) y otres 40.555 tienen dellos conocimientos de vascuence (ye dicir, un 13,2% de la población total de la zona). Les cifres relatives namás a la ciudá de Pamplona/Iruña, el principal centru urbanu de toa Navarra, son les siguientes: nesta ciudá, 10.992 persones son bilingües (ye dicir, el 7% del númberu total de la ciudá) tienen dellos conocimientos de vascuence. Estes cifres indiquen, al tiempu, que Pamplona/Iruña tien la concentración de vascofalantes más alta namás nuna sola ciudá de toa Navarra.

69-Otru datu más específicu, pero mui importante, toca a la enseñanza. Según la información apurrída por delles fontes del Comité d'Espertos y Espertes, el 30% aproximadamente del alumnáu que vive na fastera mesta sigue'l modelu D na escuela (ye dicir, el 80% del programa escolar en vascuence, y el 20% pal enseño del español y l'inglés). Esti porcentaxe ye más eleváu que'l porcentaxe xeneral de vascofalantes, lo que significa que l'enseño ta desendolcando un papel importante nel fomentu de la llingua vasca ente les xeneraciones más moces. Tamién, y non menos importante, esto amuesa qu'una parte importante de la población ta mui enfotada en caltener tamién la llingua nesta estaya.

70-La presencia de vascófonos y vascófonos na zona mesta y, en particular, en Pamplona/Iruña tamién tien de considerase teniendo en cuenta'l contestu socioeconómicu de Navarra. Como se señalará enantes (véase especialmente'l párrafu 22 más p'arriba), el vascuence falóse tradicionalmente na zona mesta, en particular, en Pamplona/Iruña y los sos rodios. Dellos interlocutores informaron al Comité d'Espertos y Espertes na so visita *in situ* que la fastera norte de Navarra ta esperimentando un amenorgamientu demográficu en beneficiu de Pamplona/Iruña, el principal centru urbanu y alministrativu de tola Comunidá Autónoma. Lo que ye más importante, -ya informaron al rodiu de la esistencia d'una movilidad tradicional de los/les vascofalantes ente'l norte de Navarra y Pamplona/Iruña, que ye'l centru natural de la rexón-. A esti respetu, el Comité d'Espertos y Espertes recuerda que la llingua rexonal o minoritaria ye una realidá viva, y que'l so marcu de protección y promoción siempre debería considerase nel contestu socioeconómicu onde ta viva, y adautase/desendolcase en consecuencia.

- 71-En principiu ye posible qu'un Estáu contratante considere meyor, por razones que queden namás que pa la so conocencia, nun esparder la protección que-y ufierten les disposiciones de la Parte III de la Carta a una llingua determinada, o a un territoriu. Sicasí, les razones poles que nun s'esparde la protección ufiertada na Parte III a una llingua o a un territoriu determinaos, como nesti casu, deben caltenese compatibles col espíritu, los oxetivos y los principios xenerales de la Carta (véase'l párrafu 42 del informe esplicativu de la Carta).
- 72-Poro, el Comité d'Espertos y Espertes anima a les autoridaes españoles a facilitar información más detallada al rodiu de les carauterístiques de la presencia del vascuence na zona mesta (llugares onde se fala, grau de concentración de los/les vascofalantes, porcentaxe d'estos últimos en rellación cola población de los llugares en cuestión), y a reflexonar sobre la posible necesidá de da-y a la zona mesta una protección afayadiza, acordies colo afitao na Parte III, sobre too dende les numberoses midíes que yá s'adoptaren, especialmente na estaya de la enseñanza, correspondientes a delles midíes típiques entamaes en consonancia colo afitao na Parte III. Debería señalase qu'esta cuestión ye independiente de que se reconozca la cooficialidá de la llingua, lo que namás ye pertinente dende'l puntu de vista del sistema xurídicu nacional.
- 73-En cualquier casu, la llingua vasca na fastera mesta yá ta amparada pola Parte II de la Carta. A esti respetu, el Comité d'Espertos y Espertes faen referencia a la so evaluación del vascuence na fastera mesta acordies colo afitao na Parte II.
- 74-Tocante a la fastera non vascófona, el Comité d'Espertos y Espertes señala que, acordies coles estadístiques, en particular les de va pocu tiempu correspondientes a 2003, 2.065 persones que viven nesta zona son bilingües. Esto representa aproximadamente'l 1% de la población de la zona, que sube a 206.504 persones (a esti respetu, hai señalar, sicasí, que'l 2,6% del alumnáu d'esta zona siguen el modelu D nes ikastoles legalizaes). Según estes estadístiques, otres 12.390 persones tienen della conocencia de vascuence, lo que supón un 6% más de la población. Los y les vascofalantes nesta zona paecen tar presentes d'un mou dispersu, pero na so visita *in situ*, informóse al Comité d'Espertos y Espertes que, en delles zones, el vascuence se desendolcara al rodiu de les ikastoles, y que se creara una rede cultural y llingüística llocal. El Comité d'Espertos y Espertes nun tien informaciones más concretes tocantes a la estructura y carauterístiques de la presencia de vascofalantes nesta zona (en particular de los llugares, del grau de concentración, y del porcentaxe en comparanza col restu de la población que vive nes zones de cuestión). El Comité d'Espertos y Espertes necesita esta información pa poder evaluar si esta zona vasca ta protexida pol artículu 7 de la Carta.

1.6.- Llingües rexonales o minoritarias non mentaes nel Instrumentu de Ratificación

75-El Comité d'Espertos y Espertes vio delles llingües non mentaes, d'un o d'otru mou, nel Instrumentu de Ratificación presentáu por España, pesie tar asitiaes nel territoriu español y tener una importancia mínima nel númberu de falantes, según la información apurrída pol propiu Gobiernu español. Estes llingües son les que vienen darréu:

- el gallegu en Castiella y Lleón
- el portugués na ciudá d'Olivenza
- el bereber na Ciudá Autónoma de Melilla
- l'árabe na Ciudá Autónoma de Ceuta

76-De la postura afitada pol Gobiernu español despréndise que nenguna de les situaciones señalaes nel Instrumentu de Ratificación (llingües cooficiales acordies colos Estatutos de les Comunidaes Autónomes, o llingües amparaes polos Estatutos de les Comunidaes Autónomes onde se falen tradicionalmente) aplíquese a les llingües mentaes enantes, polo qu'estes llingües nun tán protexíes pola Carta.

77-El Comité d'Espertos y Espertes cree que toa llingua que cumpla'l criteriu fundamental afitáu nel apartáu a) del artículu 1 de la Carta (esto ye: aquella "falada tradicionalmente nun territoriu d'un Estáu") ha tar amparada al menos pol artículu 7 de la Carta. Ésta ye una consecuencia oxetiva del desenrollu de la Carta, y el fechu de qu'una llingua que cumpla los criterios arriba mentaos nun seya mencionada por un Estáu nel Instrumentu de Ratificación o nel informe periódicu inicial nun-y priva de los beneficios de la protección qu'ufierta la Parte II de la Carta.

El Comité d'Espertos y Espertes anima a les autoridaes españoles a apurrir aclaraciones, col sofitu de los/les sos falantes, al rodiu de la situación d'estes llingües, y a incluyir comentarios detallaos, nel so próximu informe periódicu, tocante al desendolque nestes llingües del artículu 7 de la Carta:

- **el gallegu en Castiella y Lleón**
- **el portugués na ciudá d'Olivenza**
- **el bereber na Ciudá Autónoma de Melilla**
- **l'árabe na Ciudá Autónoma de Ceuta**

Capítulu 2. Evaluación del Comité d'Espertos y Espertes al rodiu les Partes II y III de la Carta.

2.1. Evaluación de la Parte II de la Carta.

Artículo 7 – Oxetivos y principios

Párrafu 1

En materia de llingües rexonales o minoritaries, nos territorios nos que se falen este llingües y dependiendo de la situación de caúna d'elles, les Partes afitarán la so política, la so llexislación y el so desendolque nestos oxetivos y principios:

- a. la reconocencia de les llingües rexonales o minoritaries como espresión de la bayura cultural.*

Observación xeneral

78-El párrafu 3 del artículo 3 de la Constitución Española afita lo siguiente:

“La bayura de les distintes modalidaes llingüístiques d'España ye un patrimoniu cultural que sedrá oxetu d'especial respetu y protección.”

79-El Comité d'Espertos y Espertes considera qu'esta disposición ye ún de los reconocimientos oficiales más exemplares de les llingües rexonales o minoritaries como espresión de la bayura cultural que pue atopase n'Europa. La reconocencia de la cooficialidá de les llingües rexonales o minoritaries falaes n'España polos Estatutos de les Comunidaes Autónomes interesaes constitúi un mou mui firme de cumplir esti compromisu constitucional tan importante. Inevitablemente, la situación más xeneral, a la que toquen estos párrafos, ye más complicada. Sicasí, el párrafu 3 del artículo 3 de la Constitución Española, que foi adoptáu enantes de la Carta, ye en sí mesmu una espresión perbona na estaya nacional del principiu afitáu nel párrafu 1 del artículo 7 de la Carta.

La llingua vasca (euskera) nel País Vascu

80-La reconocencia de la cooficialidá de la llingua vasca (artículo 6 del Estatutu d'Autonomía del País Vascu, aprobáu pola Llei Orgánica 3/1979 de 18 d'avientu) amuesa la firme reconocencia del so valor.

El vascuence (euskera) en Navarra.

81-En Navarra reconozse tamién la cooficialidá de la llingua vasca, pero ésta namás queda allugada a la fastera vascófana, qu'asítiase más o menos na parte norte de Navarra (artículo 9 de la Llei Orgánica 13/1982 sobre Reintegración y Ameyoramientu del Réxime Foral de Navarra y artículo 5 de la llei foral 18/1986 de 15 d'avientu, aprobada pol Parlamentu de Navarra).

82-Con independencia de la cooficialidá y de la cuestión, en nada rellacionada con esta última, relativa a la estensión de la fastera mesta de Navarra de la protección que da la Parte III de la Carta (párrafos 64-73 más enriba), el Comité d'Espertos y Espertes nota que los datos que recopilaren paecen ufiertar una imaxe contradictoria de la reconocencia real de la llingua vasca como espresión de bayura cultural, tamién na zona mesta. Sicasí, na so visita *in situ*, el Comité d'Espertos y Espertes vio señales alentadores que paecen amosar que la llingua vasca a vueltes como un elementu de bayura cultural y como patrimoni u de tola ciudadanía de Navarra. Les autoridaes competentes deberíen aprovechar esti momentu d'esplendor. Poro, convidase-yos a traducir estes percepciones en midíes concretes de protección y promoción del vascuence.

El catalán en Cataluña

83-Nel Estatutu d'Autonomía de Cataluña, aprobáu pola Llei Orgánica 4/1979 de 28 d'avientu, el catalán defínese como llingua vernácula de Cataluña, y como llingua cooficial xunto al castellanu (artículo 2). Acordies col artículo 3, la Xeneralidá ha garantizar l'usu normal y oficial de los dos idiomas, ha adoptar les midíes afayadices p'asegurar la so conocencia y ha crear les condiciones que permiten alcanzar la igualdá d'efeutu no tocante a los derechos y deberes de los ciudadanos y ciudadanes de Cataluña.

84-El Comité d'Espertos y Espertes considera que la reconocencia de la cooficialidá d'una llingua rexonal o minoritaria constitúi'l mou más firme de reconocer oficialmente'l so valor.

El catalán nes Islles Baleares

85-Nel Estatutu d'Autonomía de les Islles Baleares, aprobáu pola Llei Orgánica 2/1983 de 25 de febreru, el catalán defínese como llingua vernácula de les Islles Baleares y como llingua cooficial xunto col castellanu (artículo 1). Acordies col artículo 2, toos van tener el derechu de deprendela y emplegala. L'artículo 3 afita que les instituciones de les Islles Baleares han garantizar l'usu normal y oficial de los dos idiomas, han tomar les midíes afayadices p'asegurar la so conocencia y han crear les condiciones que permitan algamar la igualdá d'efeutu de les dos llingües en cuanto a los derechos de los ciudadanos y les ciudadanes de les Islles Baleares.

86-El Comité d'Espertos y Espertes considera que la reconocencia de la cooficialidá d'una llingua rexonal o minoritaria ye'l mou más firme de reconocer oficialmente'l so valor.

El valencianu

87-L'Estatutu d'Autonomía de la Comunidá de Valencia, aprobáu pola Llei Orgánica 5/1982 de 1 de xunetu afita que les dos llingües oficiales de la Comunidá de Valencia han ser el valencianu y el castellanu, y que toos y toes han tener el derechu de deprendeles y emplegales (primer párrafu del artículu 7). Esta mesma disposición establez tamién que la Xeneralidá Valenciana ha garantizar l'emplegu normal y oficial de les dos llingües y ha desenvolver les midíes afayadices p'asegurar la so conocencia (segundu párrafu); que tien que dáse-y especial protección y respetu a la recuperación del valencianu (cuartu párrafu), y que la llei afita los criterios d'aplicación de la llingua propia na alministración y nel enseñu (quintu párrafu).

88-El Comité d'Espertos y Espertes considera que la reconocencia de la cooficialidá d'una llingua rexonal o minoritaria ye'l mou más firme de reconocer oficialmente'l so valor.

L'asturianu (bable)

91-L'asturianu (o bable) ye la llingua reconocida oficialmente pol Estatutu d'Autonomía d'Asturies (Llei Orgánica 7/1981 de 30 d'avientu). Acordies al párrafu 1 del artículu 4 del Estatutu, el Bable ha gociar de protección. Ha promovese'l so emplegu, el so espardimientu nos medios de comunicación y el so enseñu, respetando en tou casu, les variantes llocales y el so deprendimientu voluntariu.

92-El Comité d'Espertos y Espertes considera qu'ésta amuesa la firme reconocencia de la llingua bable/asturianu. Ensin embargo, na visita *in situ*, el Comité d'Espertos y Espertes notó una gran insatisfacción pol fechu de que nun se reconociera la cooficialidá de la llingua bable/asturianu, lo que, ente otros aspectos, facilitaríal camín a esa llingua pa que tamién tuviere amparada pola Parte III de la Carta, acordies col mou en que s'aplica l'Instrumentu de Ratificación español. Esto lleva, per un llau, a que la falta de cooficialidá nun tea acordies coles midíes que tán adoptándose particularmente na estaya alministrativa y, per otru, al fechu de que la Llei 1/98 de 23 de marzu d'usu y promoción del bable/asturianu nun puea aplicase bien, precisamente pola falta de cooficialidá de la llingua. Esto presentóse al Comité d'Espertos y Espertes como una situación delicada porque l'Academia de la Llingua Asturiana yá finara les sos xeres tocantes a la normalización del bable/asturianu. Esta última paez tener un puntu de vista a la escontra'l Gobiernu Español, pa quien la falta de normalización y d'una lliteratura escrita afayadiza son los motivos de que'l bable/asturianu, ente otres llingües, nun seya cooficial.

El gallego-asturianu

93-L'Estatutu d'Autonomía d'Asturies reconoz tamién el gallego-asturianu como una llingua independiente. Acordies col artículo 5, el réxime de protecció, respetu, tutela y desendolcu afitáu nesta Llei pal bable/asturianu esponderáse, al traviés de regulació especial, al gallego-asturianu nes fasteres nes que tien calter de modalidá llingüística propia. Del mesmu mou, una disposición adicional del Estatutu preve que'l gallego-asturianu tien que tener un tratamientu asemeyáu al del asturianu, no que finca a la protecció, respetu, enseñu, usu y tutela nel so ámbitu territorial. El Comité d'Espertos y Espertes celebra esta reconocencia oficial nidia de la llingua.

94-Ensin embargo, na so visita *in situ*, delles fontes non gubernamentales pusieron de relieve que, na práutica, esta llingua apenes ye valorada y qu'en delles ocasiones niégase la so especificidá comparada col asturianu. Anque al entamu les autoridaes competentes comprometiéronse a promover esta llingua, ye necesario esforzase más pa promover la identidá específica del gallegu n'Asturies.

L'aragonés (fabla)

95-L'Estatutu d'Autonomía d'Aragón (Llei Orgánica 8/1982 de 10 d'agostu) reconoz "les distintes modalidaes llingüístiques falaes n'Aragón". Acordies cola Llei 3/1999 de 10 de marzu del Patrimoniu Cultural Aragonés, l'aragonés o fabla ye una d'esas modalidaes.

El catalán n'Aragón

96-L'Estatutu d'Autonomía d'Aragón reconoz "les distintes modalidaes llingüístiques falaes n'Aragón". Acordies cola Llei 3/1999 de 10 de marzu del Patrimoniu Cultural Aragonés, el catalán ye otra modalidá llingüística d'Aragón.

L'aranés

97-L'Estatutu d'Autonomía de Cataluña reconoz la fala aranesa y establez que sedrá oxetu d'enseñu y d'especial respetu y protecció (párrafu 4 del artículo 3). Del mesmu mou, la Comunidá Autónoma de Cataluña afitó un sistema alministrativu y xurídicu especial pal Valle d'Arán, que llevó na práutica a la reconocencia de la cooficialidá de la llingua falada nesa fastera (párrafu 1 del artículo 2 de la Llei 16/1990 de 13 de xunetu tocante al réxime especial del Valle d'Arán). El Comité d'Espertos y Espertes considera qu'esti reconocimientu ye particularmente considerable, en viendo que ye una llingua falada nuna parte concreta d'esta Comunidá Autónoma.

" b. El respetu de la estaya xeográfica de cada llingua rexonal o minoritaria, actuando de mou que les divisiones alministratives yá

esistentes o nueves nun seyan una torga pal espardimientu d'esa llingua rexonal o minoritaria."

El vascuence (euskera)

98-El Comité d'Espertos y Espertes nun notó nenguna torga específica no tocante a les divisiones alministratives internes nel País Vasco.

99-No que finca a Navarra, el Comité d'Espertos y Espertes yá se refiriera a la diversidá llingüística nes distintes zones nesta Comunidá Autónoma, que tien como primer consecuencia que se saque la zona mesta de Navarra de la protección qu'afita la Parte III (véanse los párrafos 64-73 más enriba).

100- El fechu de que'l vascuence tea dixebraáu ente dos entidaes alministratives distintes, ye dicir, les dos comunidaes Autónomes que tratamos, supón la necesidá d'establecer una coordinación fondera ente estes distintes entidaes alministratives. Los casos concretos en qu'esta coordinación afeuta direutamente al cumplimientu de xeres específiques abordarase cuando seya conveniente.

El catalán

101- La llingua catalana tamién ta espardida per tres Comunidaes Autónomes distintes, ye dicir, Cataluña, Islles Baleares y Aragón. Poro, la necesidá d'una coordinación fondera ente estes distintes entidaes alministratives tamién ye particularmente afayadiza no tocante a esta llingua. El Comité d'Espertos y Espertes espera con enfotu tener información de la cooperación ente Cataluña, les Islles Baleares y Aragón nel so próximu informe periódicu.

El valencianu

102- Acordies col sestu párrafu del artículu 7 del Estatutu d'Autonomía de la Comunidá de Valencia, aprobáu pola Llei Orgánica 5/1982 de 1 de xunetu, la Llei llendará los territorios onde predomine l'usu d'una y otra llingua, asina como los que puean sacase del enseñu y del usu de la llingua propia de la Comunidá. Como se señalara yá enantes, el valencianu fálase sobre too nes fasteres costeres (véase'l párrafu 37). D'ehí qu'una Llei adoptada pola Comunidá de Valencia definiera fasteres onde se fala principalmente'l valencianu, y fasteres onde predomina l'usu del castellanu.

103- Les primeres tán formaes por 293 conceyos, enumeraos na llei: 109 tán asitiaos na provincia d'Alicante, 83 na provincia de Castellón y 101 na provincia de Valencia. Por mor de los resultaos del censu de 2001, la población que vive nestes zones ye un 88,6% de la población total de la Comunidá.

104- Les fasteres onde se fala principalmente'l castellanu tán integraes por 143 conceyos, tamién numberaos na llei en cuestión: 30 tán allugaos na provincia d'Alicante, 51 na provincia de Castellón y 62 na provincia de Valencia. Con estos resultaos del censu de 2001, la población que vive nestes zones ye un 11,4% de la población total de la Comunità.

“ c. La necesidá d'una aición decidida y rápida d'espardimientu de les llingües rexonales o minoritaries col envís de curiales”

El vascuence (euskera) nel País Vascu

105- El gran númberu de midíes llexislatives y práutiques derivaes del reconocimientu de la cooficialidá del vascuence nel País Vascu respunde ensin duldes, en gran parte, a la necesidá d'entamar midíes firmes pa promover el vascuence nesta comunidá, aunque'l desendolque concretu de les midíes llexislatives puea siguir siendo insatisfactoriu en delles zones concretes. Ensin embargu, la necesidá d'entamar una aición decidida tamién toca a les autoridaes centrales, en particular, pero non solo, nes zones que tán baxo la so competencia direuta. A esti respetu, el Comité d'Espertos y Espertes considera que puen desendolcase progresos. Los casos concretes d'esti tipu tocaránse dempués.

106- Un problema más xeneral ye'l d'aquellos casos señalaos específicamente a l'atención del Comité d'Espertos y Espertes na so visita *in situ* onde los conceyos nun apliquen les polítiques na Comunidá Autónoma empobinaes a protexer y promover el vascuence.

107- El Comité d'Espertos y Espertes nun pon en dulda'l principiu del autogobiernu llocal, al que'l Conseyu d'Europa-y da gran importancia, y recuerda qu'esti reconoz dafechu'l valor de la tresferencia de les responsabilidaes a les autoridaes llocales y rexonales, que tien la ventaxa d'asegurar que les polítiques y midíes adoptaes pa desendolcar la Carta s'afiten col sofitu de la xente falante de la llingua pertinente. En efeutu, acordies cola información apurrída al Comité d'Espertos y Espertes, hubo cambios interesantes y positivos en dellos conceyos.

108- Ensin embargo, el fechu de que dellos conceyos específicos puean refugar el cumplimientu de los compromisos previstos na Carta plantea una cuestión importante respetu a la mesma. Al rodiu esti tema, el Comité d'Espertos y Espertes recuerda que, con independencia de la organización nacional de les competencies afayadices, España ye entovía la responsable, acordies cola llexislación internacional, del desenrollu de los trataos que ratificare, incluyida la Carta.

El Comité d'Espertos y Espertes afala a les autoridaes españoles a alcontrar moos d'asegurar el cumplimientu dafechu de los compromisos previstos na Carta, según proceda, incluso a nivel llocal, en particular nel País Vascu.

El vascuence (euskera) en Navarra

109- No tocante a Navarra, el Comité d'Espertos y Espertes diz que con independencia de que'l vascuence de la zona mesta tenga de beneficiase o non de la protección que supón la Parte III (véanse los párrafos 64-75 más enriba), el vascuence nesta zona yá ta amparáu pol artículu 7 de la Carta, qu'anima a toles autoridaes competentes a entamar midíes firmes al menos a los efeutos de la protección qu'ufierta la Parte II.

El catalán en Cataluña y les Islles Baleares, el valencianu y el gallegu

110- El Comité d'Espertos y Espertes refiérse a la evaluación de la situación acordies colo afitao na Parte III de la Carta.

L'asturianu (bable)

111- En delles estayes, en particular l'Alministración, les autoridaes tán faciendo esfuerzos pesie que'l bable/asturianu nun seya reconocíu llingua cooficial. Estos esfuerzos tán dando resultaos que van más lloñe de lo puramente afitao nos compromisos previstos na Parte II de la Carta, y que s'averen a midíes típiques que correspuenden a les disposiciones afayadices de la Parte III de la Carta. Ensin embargo, hai grandes torgues, sobre manera na estaya de los medios de comunicación, qu'esixen l'adopción de midíes firmes por parte de les autoridaes.

El gallego-asturianu

112- Magar que les autoridaes comprometiérense al entamu a promover esta llingua, lo que ye ensin dulda almirable, sigue sin tar claro si les autoridaes desendolcaron midíes firmes, en particular na estaya de la enseñanza.

L'aragonés (fabla) y el catalán n'Aragón

113- Adoptáronse midíes, n'especial na estaya de la enseñanza, pero aparentemente namás en beneficiu de la llingua aragonesa. Del mesmu mou, el Comité d'Espertos y Espertes señala que'l marcu xurídicu específicu pa regular la cooficialidá del aragonés y del catalán, llingües minoritaries tanto no tocante al enseñu de y en llingua propia, como a la

plena normalización del emplegu d'estes dos llingües nes sos respetivos territorios (disposición adicional segunda de la Llei 3/1999 de 10 de marzu del Patrimoniu Cultural Aragonés) sigue pendiente d'aprobación, lo qu'afeuta negativamente al aragonés y al catalán n'Aragón.

114- Les fontes non gubernamentales coles que s'entrevistó'l Comité d'Espertos y Espertes na so visita *in situ* describen la situación n'Aragón como una situación mui crítica pa la llingua catalana. El Gobiernu español nun dio datos sobre midíes de protección del catalán adoptaes n'Aragón, nin nel informe periódicu d'entamu nin n'otres informaciones adicionales apurríes pol Comité d'Espertos y Espertes.

115- Afálase a les Autoridaes competentes a acelerar l'adopción del marcu xurídicu específicu pa la protección y promoción del pluralismu llingüísticu n'Aragón.

L'aranés

116- Como yá se señalara enantes (véase'l párrafu 97), l'aranés, una modalidá de la llingua occitana, ta reconocida como llingua cooficial del Valle d'Arán. Acordies col artículu 20 de la Llei de Cataluña 16/1990 de 13 de xunetu tocante al réxime especial del Valle d'Arán, el Conseyu Xeneral tien que tener competencia dafechu en tolo referente al fomentu y enseñu del aranés y la so cultura, acordies coles normes de calter xeneral vixentes en toa Cataluña nel campu de la política llingüística y educativa.